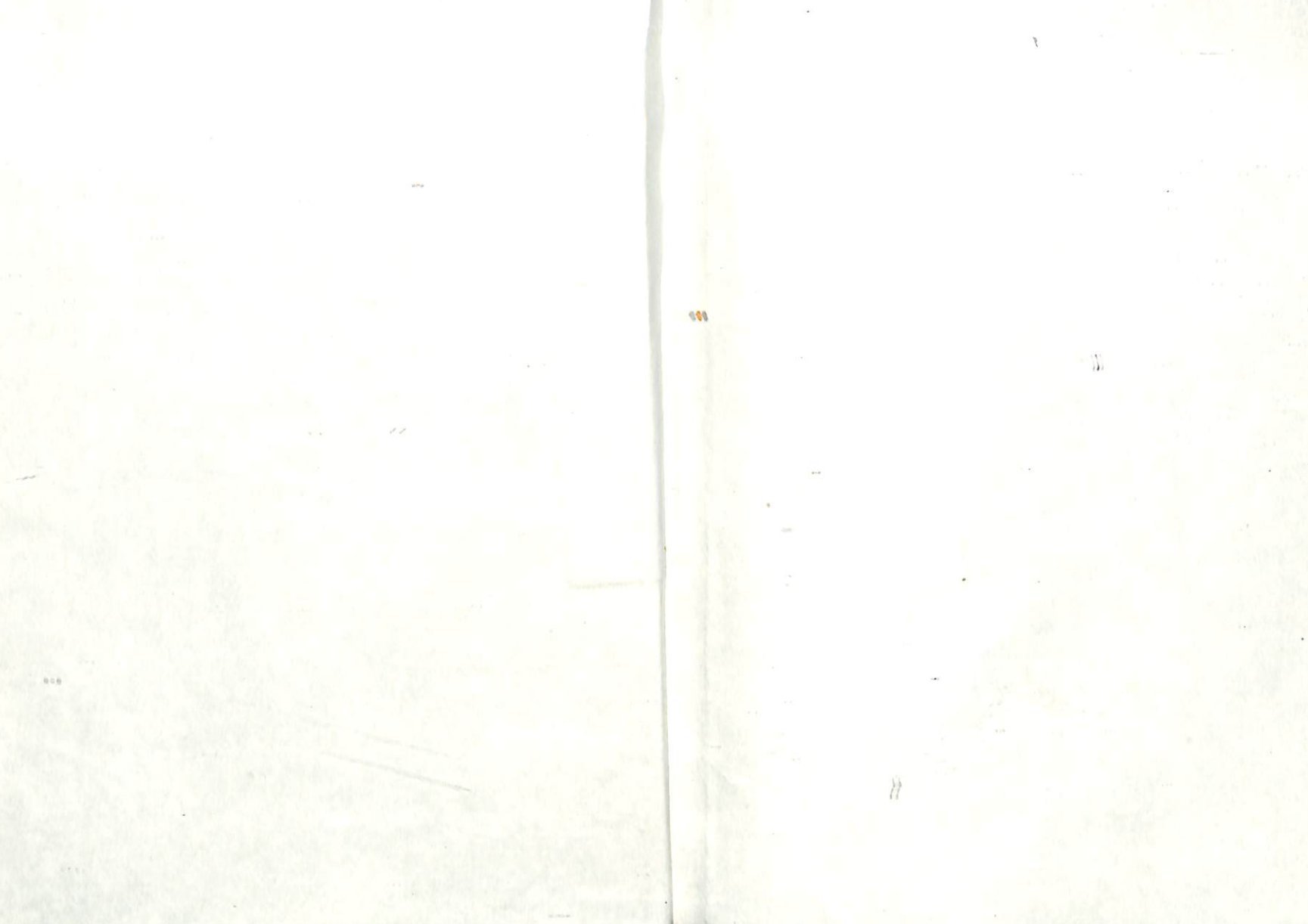

612-6

F-92

2.6

F-92

ԱՍԿԵՌԻ

ԱՄԷՐԱԿՅԱՆ
ԳՐԱԴԱՐԱՆ

X

ԲՈՒՂԱՆԻ ՆՈՒՍԷՆ

ՏՂԱՆ ԵՒ ԵՂՋԻԿԸ
ԱՆՅՈՂԱԿԱՆ ՀԱՍԱԿՈՒՄ

Թարգմ. ՍՏ. ԼԻՍԻՅԵԱՆ

Պատկերած—Լ. ՏՕԼՍՏՈՅԻ հառաքած ըն-
դիր մտքերը կրթութեան մասին

ԹԻՖԼԻՍ

610

63-FN

11.03.2013

610
63-ԲՈ

20.03.2010 52

«ՀԱՍԿԵՐ»-Ի ՄԸՆԿԵՎԵՐԹԵՎԱՆ ԳՐԵԳՐԵՐԵՆ

X

612.6

Բ-92

ԲՈՒՆԻ ԵՒ ՆՈՒՍԵՆ

ՏՂԱՆ ԵՒ ԱՂՋԻԿԸ

ԱՆՑՈՂԱԿԱՆ ՀԱՍԱԿՈՒՄ

Թաղվ. ՍՏ. ԼԻՍԻՑԵԱՆ

16001

Յաւելած. Լ. Տօլստոյի հաւաքած ընտիր մտքերը
Կրթութեան մասին

Թ Ի Յ Լ Ի Ս
Եկեքաւարձ տպարան «ՀԱՐՈՒՄ» Ս. Պ. Եկեղեցեանի
1907

Տ Դ. Ա. Գ

Բժ. Բուլլ

Եթե թիւը, ինչպէս յայտնի է, մի առանձին խորհրդաւոր դեր էր խաղում հին աշխարհի մարդկանց հայեացքների մէջ: Մարդկային կեանքի մէջ էլ այդ թիւն մի յատուկ նշանակութիւն էր տրուում: Ամեն եթերները տարին համարւում էր վճռական տարի և ցոյց էր տալիս մի արմատական յեղաշրջում, կեանքի մի նոր շրջանի սկզբնաւորութիւն. սպասում էին որ դրա հետ կարող են տեղի ունենալ զանազան վտանգաւոր փոփոխութիւններ մարդու գոյութեան մէջ: Հիմա էլ դեռ եթե թիւը շարունակւում է խաղալ իր դերը:

Մօտաւորապէս եթե տարեկան հասակում երեխան փոխում է կաթնատամները և ունենում է արդէն առաջին մշտական ատամները, և առհասարակ այդ տարին կարծես մի սահման է մանկութեան և տղայութեան մէջ. մանկանոցից երեխան անցնում է դպրոցական դասարանը, ընտանիքի նեղ շրջանից ընկերների շրջանը, առաջին քայլն է անում դէպի շրջապատող կեանքի աղմկալից ոլորտը:

Այլ ևս մի եթե տարի—և սկսում է կեանքի

նոր շրջան: Տասնհինգերորդ տարին տանում է արդէն տղայութիւնից դէպի պատանեկութիւն:

Երրորդ հօթնամեակով վերջանում է պատանեկութեան շրջանը. 21 տարուց սկսում է արդէն աւանաստեղծութիւն:

Բոլորս էլ գիտենք որ իւրօք շրջանների բաժանումը չի կարող այդչափ ճիշտ լինել: Մի մանուկ աւելի արագ է զարգանում, միւսը աւելի դանդաղ, և յեղաշրջումներն էլ տեղի են ունենում աւելի վաղ կամ աւելի ուշ: Զարգացումը արագացնող և դանդաղացնող պատճառները գտնուում են անհատի և ներքին, և արտաքին աշխարհի մէջ, — կեանքի շրջապատող պայմանների, ցեղի և տոհմի մէջ: Հաստատւած է, օրինակ՝ որ «անցողական շրջանը» քաղաքացիների մէջ աւելի վաղ է սկսւում, քան թէ գիւղի բնակիչների մէջ, և տաք երկրում աւելի վաղ, քան թէ սառը երկրում: Այնուամենայնիւ ընդհանուր առմամբ կարելի է ասել, որ տղաները պատանի են դառնում 15—17 տարեկան հասակում:

Փոփոխութիւնը իհարկէ չի կատարւում մէկ անգամից, այլ հետզհետէ գրեթէ աննկատելի կերպով, օրէց օր: Բայց կողքից մտիկ տուղի աչքին այնպէս կարող է թւալ, իբր թէ այդ յեղաշրջումը եղաւ զարմանալի արագ կերպով, — երբեմն մի քանի ամիս բացակայելուց յետոյ յանկարծ չես էլ հաւատում թէ առջեւ կանգնած պատանին նախկին քեզ ծանօթ տղան է:

Անցողական շրջանի մասին ընդհանրացած է մի կարծիք իբր թէ այդ յեղաշրջման մէջ ամենաէական

դերը խաղում են սեռական գործարանների ուժգին զարգացումը, հասունանալը և դրա հետ կապւած սեռական բնազդի արթնանալը: Այս կարծիքը միակողմանի և վնասակար է այն տեսակէտով, որ հշտութեւն մը կարող է ծնողներին ու դաստիարակներին չափազանցացրած հասկացողութիւն ներշնչել սեռական գործարանների նշանակութեան մասին տղաների զարգացման գործում և մոռացնել տալ կամ աւելի թէ պակաս անտես առնել տալ նրանց կեանքի ուրիշ կողմերը, որ ոչ պակաս ուշադրութեան են արժանի: Ոչ մի կերպ չը դրժելով սեռական գործարանների նշանակութիւնը այս դէպքում, ես միայն պնդում եմ որ միայն սեռական բնազդի արթնանալը մեզ չի տալիս հնարաւորութիւն այդ հասակը հասկանալու և միայն նա չէ որ հիմք է կազմում այդ հասակը բնորոշող բոլոր երևոյթների:

Կեանքի բոլոր շրջաններում, բոլոր կենդանի էակների մօտ օրգանիսմի զարգացումը նպատակ ունի «գիֆերենցիացիա», այսինքն իր նմաններից զանազանելը, տարբերելը, առանձնանալը: Հէնց նոյն բնական ձգտումը, որը ստեղծել է այնքան բազմազան տեսակներ բուսական և կենդանական աշխարհներում, յատուկ է և մարդկանց. ամեն մի անհատ ձգտում է առանձնանալ բոլոր ուրիշների շարքից, այսինքն՝ որքան կարելի է զարգացնել իր սեփական անձնաւորութիւնը գոյութեան կուր մէջ և ձեռք բերած առանձնաշատկութիւնները տալ յետնորդներին, իր տեսակը պահելու նպատակով:

Մարդկանց մէջ զանազանելու, տարբերելու այդ ձգտումը աչքի է ընկնում հէնց այդ անցողական շըրջանում և ընդգրկում է օրգանիսմի բոլոր կենսական գործառնութիւնները: Իսկ վերջինները կարելի է բաժանել երեք գլխաւոր խմբերի. 1) բուսական (օրգանիսմի սնունդ, աճում և զարգացում), 2) հոգեկան և 3. սեռական (բազմանալու) կեանքի գործառնութիւններ: Ուրեազծենք համառոտակի թէ ի՞նչ է տեղի ունենում անցողական հասակում այդ բոլոր երեք շըջաններում, աչքի առաջ ունենալով գլխաւորապէս տղայի օրգանիսմը:

Նախ և առաջ նկատուում է որ ոսկորներն ու մրկանները սկսում են արագ մեծանալ, երկարանալ, աւելի մեծ ծաւալ ստանալով և աւելի որոշ ձևեր ընդունելով. կլոր մանկական դէմքը աւելի շեշտակի դծեր է ձեռք բերում, որոնցից կարելի է լինում գաղափար կազմել ապագայ տղամարդի բնորոշ գծագրութիւնների մասին. մազերը մարմնի վրա մեծանում են. ձայնը աւելի ցածր ուժգնութիւն է ստանում. ուսերը լայնանում են, իսկ կուրծքի ծաւալը աւելանում է: Անկանոն, մանրաքայլ քալածքը քիչ քիչ դառնում է աւելի չափաւորւած, հաստատ: Ֆիզիքական ուժերի արագ աճումը առաջացնում է աւելի ու աւելի մեծ պահանջ նրանց գործադրելու, ծախսելու, և տղան ձգտում է արագ ու ուժեղ շարժումներ և ամեն տեսակ ֆիզիքական վարժութիւններ անելու: Մի առանձին սէր է երևան գալիս հեռաւոր զբօսանքներ կատարելու, ամեն տեսակ ֆիզիքական մրցութիւններ սարքելու,

նոյնիսկ ձգտում ամեն ինչ քանդելու, փշրելու, մի բան, որ իսկոյն առաջանում է, եթէ հեն իմանում տիրել ուժերի լիութեան այդ բոլորովին նոր, դեռ անսովոր զգացմունքին:

Միաժամանակ աճում և զարգանում է նոյնպէս ուղեղը, որ փոփոխութիւններ է առաջ բերում նաև անհատի հոգեկան կեանքի մէջ: Առաջ տղայի միտքը գլխաւորապէս զբաղւած էր գիտութիւններ ձեռք բերելով, նրա պաշարը շատացնելով, իսկ այժմ զբաղողին ծնւում է ամբարւած նիւթի աւելի կամ պակաս ինքնուրոյն մշակութիւն: Սկսում է արդիւնաւետ մտաւոր գործունէութիւն. ամեն մէկը աշխատում է օգտել ձեռք բերած գիտութիւններից, իր անհատական յատկութիւնների համաձայն: Դպրոցն էլ օգտւում է այդ հանգամանքից և գրել է տալիս նրանց ինքնուրոյն շարադրութիւններ նախկին ընդօրինակւած աշխատութիւնների փոխարէն:

Այդ հոգեկան փոփոխութեան արտաքին արտայայտութիւններից մէկն է սովորաբար լինում նոյնպէս բնադատական վերաբերմունքը դէպի շըջապառ: Տղան աշխատում է այս և այն բանը քննադատել և քանի աւելի ու աւելի է վարժութեան շնորհիւ դարգացնում իր մէջ այդ հակումը, այնքան աւելի և աւելի հակափոխ է լինում չափազանցելու իր ուժերն ու ընդունակութիւնները: Նա սուր աչքով իսկոյն նկատում է մեծերի թոյլ ու ծիծաղաշարժ կողմերը, իսկ ինքնաքննադատութիւնը դեռ շատ քիչ է զարգացած լինում, և այդ պատճառով նրա կարծիքները մարդկանց մասին

միշտ լինում են միակողմանի: Պատահում է որ նա հակառակ սխալանքի մէջ է ընկնում և կուրօրէն յափշտակւում է այս կամ այն մարդով, չը տեսնելով նրա թերութիւնները: Այս երեւոյթը շաղկապւած է այն բանի հետ, որ այդ շրջանում սկսում է մեծ դեր խաղալ նաև զգացմունքը: Տղաները հանդիսաւոր կերպով հաստատում են ընկերական կապեր, յափշտակւում են գեղարեւոտով, մանաւանդ բանաստեղծութեամբ, և ձգտում են իրենք էլ «ստեղծագործել»: Այդ փորձերի արդիւնքը մեծ մասամբ լինում են քնարերգական գրւածքներ: Եւ այդ ամենը անօգուտ չի անցնում ապագայի համար:

Արագ զարգանում է այդ հասակում նաև կամրի ուժը: Առաջնայ պէս տղան հեշտ չէ կուրօրէն հնազանդւում. նրա մէջ հրեան է գալիս ինքնակամութիւն, յամառութիւն: Անդգոյշ, անմիտ խստութիւնը կարող է հեշտութեամբ առաջացնել մի կատարեալ ըմբոստութիւն ամեն տեսակ հեղինակութիւնների և եղած կարգ ու կանոնների դէմ, որ մի անուղղելի փլաս է տպագայի համար: Բայց հէնց այդ հասակում զարգանում և արմատ է բռնում ամեն բարի և լաւ հակումը, — դուցէ նոյն իսկ շատ աւելի ուժեղ չափով, քան թէ սովորաբար կարծում են:

Այստեղ պէտք է յիշատակենք և այն, որ առաջնայ տղայական երազանքներն ու անուրջները կեանքի ապագայ ասպարէզի մասին դառնում են այդ հասակում աւելի խելացի ու փոխւում են աւելի հիմնաւոր

ծրագիրներին, համաձայն տղայի անհատականը հակումների և ընդունակութիւնների:

Վերև ցոյց տւած ֆիզիքական և հոգեկան զարգացման կից նկատելի է դառնում նաև սեռական բնազդի զարգացումը.

Մանուկ հասակում սեռական տարբերութիւնը ոչնչով չի արտայայտւում. տղաներն ու աղջիկները խաղում են միասին՝ որպէս բոլորովին հաւասարներ: Մի փոքր յետոյ այդ տարբերութիւնը աւելի ու աւելի է սրուում. տղաներն ու աղջիկները կարծես երկու հակառակ բանակների բաժանելիս լինեն, տղաները նայում են աղջիկներին վերևից, արհամարհում են «աղջիկներին» նրանց թուլութեան, անափառութեան, պճնասիրութեան համար և այլն, իսկ աղջիկները «տղաներին» կոպիտ, անտաշ, անկիրթ են գրտնում:

Անցողական շրջանում, երբ սեռական գործարանների հասունանալովը սեռական բնազդն էլ է ծնւում, յարաբերութիւնները կրկին փոխւում են: Տղաները հետզհետէ դադարում են աղջիկներին նայելու, որպէս աւելի ստորին կամ թշնամի արարածների, սկսում են հետաքրքրւել նրանցով, ցանկութիւն են ունենում նրանց ընկերութեան մէջ մնալու, բայց միևնոյն ժամանակ զգում են մի տեսակ ամօթխածութիւն: Այդ միջոցին նրանք սկսում են արտայայտել աղջիկների վերաբերմամբ նաև բնաւորութեան ասպետական գծեր, օգնելու ձգտում, հովանաւորելու ցանկութիւն. նրանց երեակայութիւնը լցւում է իդէալական կանացի պատ-

կերներով, որ սկզբում առնւած են լինում գլխաւորապէս գրականութիւնից:

Հոգեկան կեանքի այս փոփոխութիւնները անկասկած կապ ունեն սեռական դործարաններէ զարգացման և հասունանալուն հետ: Հոգու անգիւսակից աշխարհի խորքից սեռական բնազդը հետզհետէ երես է գալիս: Առաջ են գալիս հասկացողութիւններ և զգացմունքներ, որոնք ստում են թէ մարդկային ցեղը երկու սեռի է բաժանուած. և տղայի մէջ զարթնում է արական անհատը: Այս արթնացումը նորմալ անհատների մէջ ունենում է մաքուր կուսական բնաւորութիւն: Նուրը հոգեկան կազմութիւն ունեցող տղաները սովորաբար դուրս են իրենց ներքին կեանքի վրա և իրենց մէջ փակուած, և շատ ու շատ ցաւալի է լինում, եթէ շրջապատող հասակաւորները կամ վատ ընկերները վաղաժամ պատուում են կոպիտ ձեռքով այն քնքուշ պատեանը, որ հիւսում են նրա անրջոտ երազանքները և որից վերջը պիտի դուրս թռչի սիրոյ թիթեռը, խաղաղ հասունանալով այդ պատեանի հովանու տակ:

Սեռական տեսակէտից ամենավտանգաւոր ժամանակամիջոցը ի հարկէ պատանեկական տարիներն են. բայց պատահում է դժբախտաբար, որ իդէալական մաքրութիւնը, կուսութիւնը խախտուած է դեռ անցողական հասակում և նոյն իսկ աւելի վաղ: Դրա պատճառը լինում են երբեմն ժառանգած հակումները, երբեմն էլ վատ օրինակները: Այս գէպըւած առաջւայթարմ, կենսութեան տղան գառնում է գունատ, քնատ, աշխատեղու անընդունակ. անմաքուր խիղճը ստիպում

է նրան հայեացքը ցած գցել, և արտաքինի սւ բնաւորութեան մէջ երևան եկող այս փոփոխութիւնը պարզ ցոյց է տալիս, որ բանը բուրդ է:

Եթէ հիմա ի մի ժողովեմք անցողակէն հասակի բոլոր առանձին գծերն ու առանձնայատկութիւնները, այնպէս որ մի ընդհանուր պատկեր ստացւի,— նախ և առաջ մեր աչքը կընկնի մի բնորոշ գիծ— ներդաշնակութեան պակասութիւն: Յամենայն դէպս, ժամանակակից քաղաքակիրթ հասարակութեան տղաների մեծ մասի (եթէ չսսեմ բոլորի) համար պէտք է ասել, որ նրանց զարգացումը չափազանց անհարթ է ընթանում: Մինչդեռ նրանք հոգեկան կամ ֆիզիքական կեանքի որ և է մէկ կողմը արագ աճում ու զարգանում է, միւս կողմի զարգացումը կանգ է առնում կամ դանդաղ է առաջ գնում: Շատ սովորական երևոյթ է, որ տղան, օրինակ, արագ «ձգւում է դէպի վեր», մինչդեռ նրա ամբողջ կազմածքը առաջւայ պէս մնում է նիւսար ու բարակ և երկար ու նիւսար ձեռները ընդհանրապէս տալիս են նրան ինչ որ կոտրւած, տգեղ տեսք: Յաճր ձայնի մէջ յանկարծ մի քանի զիլ, սուր հնչիւններ են լսում, մի բան, որ ծիծաղաշարժ է դարձնում նրա ձայնը,— յաճախ այդ ձայնը համեմատում են ջահել աքլորիկների ձայնի հետ: Մտաւոր զարգացումը մի քանի գիտութիւնների մէջ շատ լաւ է ընթանում, միւսների մէջ շատ դանդաղ: Մի քանի «փայլուն գրութիւններ», որոնք ստորին դասարաններում առաջին աշակերտներ էին, այդ տարիներում նսեմանում, թուլանում են, և ընդհակառակը՝ առաջ ընթանալով, ետամնաց

համարեաճները յանկարծ կարծես դարձնում են քնից, բացում են և արագ ուրիշներից առաջ են անցնում: Մի քանիսը դառնում են շատ զգայուն, միւսները՝ մեղամաղձոտ. մի քանիսի մէջ հիւանդոտ ամօթխածութիւն է երևում, միւսների մէջ կարծես թէ բթանում է բարոյական զգացմունքը: Մէկի մէջ սեռական բնագլը ուշ և դանդաղ է զարթնում և թոյլ կերպով է արտայայտում, միւսի մէջ՝ չափազանց վաղ, արագ և ուժգին: Բայց բոլորն էլ ձգտում են առանձին անհատ դառնալու, անջատելու, բաժանելու ամբոխից, կազմակերպելու իր անձնաւորութիւնը: Այդ «ինքնասիրահարութիւնը» յաճախ ստանում է չափազանց քաղաքական, անհամակրելի ձևեր, իսկ անբարենպաստ պարագաներում կարող է ընդհարումներ առաջացնել շրջապատողների և հասարակութեան հետ, որ երբեմն անուղղելի հետեանքներ է ունենում:

Ժամանակով բոլոր անհարթութիւնները հետզհետէ վերանում են: Զարգացման տեսակէտից ետացած գործարանները հասնում են առաջացածներին, և կամաց կամաց տղայի ամբողջ մտաւոր և ֆիզիքական պատկերի ծիծաղաշարժ բնաւորութիւնը անհետանում է, և առաջ է գալիս պատանու գրաւիչ պատկերը.

Հասակաւորների պարտականութիւնն է, թէ ընտանիքում և թէ դպրոցում, պահել պահպանել անցողական շրջանի մէջ գտնուող տղաների մարմնական ու հոգեկան առողջութիւնը, նպաստել որ նրանց ֆիզիքական զարգացումը ընթանայ կարելիին չափ հաւասար, կանոնաւոր ընթացքով, ձեւակերպւող մարմիններ-

ընդ ու հոգիները չաղջատեն ու վայրի ոստեր չարձակեն: Միեւնոյն ժամանակ պէտք է միշտ յիշել, որ այդ շրջանի բնորոշ գիծը անհաւասարակչութիւնն է, և այդ պատճառով ծնողներից ու դաստիարակներից պահանջում է առանձին ներողամտութիւն և փափկանկատութիւն: Վայրի ոստերը, փաստակար ճիւղերը պէտք է հեռացնել, բայց այնպէս, որ աճումը, զարգացումը չը փաստի:

Այդ հասակում տղաները առատ սնունդ են պահանջում: Այդ պահանջը այնքան մեծ է լինում, որ երբեմն ուղղակի անճոռնի ձև է ստանում, և շրջապատողներն ու ծնողները սարսափում են այդ տեսակ «գայլի ախորժակից» ինքն ըստ ինքեան պարզ է, որ պէտք է սահմանադրել սնունդի պահանջի այդպիսի կոպիտ, դուռ անասնական արտայայտութիւնը, բայց, միւս կողմից, չը պէտք է մոռանալ, որ այդ շրջանում սընունդը ոչ թէ միայն պիտի մարմինը պահպանի, այլ և բաւականաչափ նիւթ մատակարարի բոլոր գործարանների արագ աճման համար: Այդ պատճառով պէտք է միայն ուրախանալ տղայի մեծ ախորժակի համար, զա շատ բնական երեոյթ է, ախորժակի չը լինելը միայն առողջութեան խանգարման նշան է: Բոլորովին հարկաւոր չէ որ կերակուրը շուրջ կամ հարուստ լինի, հարկաւոր է միայն առատ և սննդաւոր ուտելէդէն: Պէտք է խոյս տալ թունդ համեմունքներից և զրգոյղ նիւթերից և խմիչքներից, մանաւանդ ալկոհոլից և ծխախոտից: Տղաներին կարելի է պահել սպիրտեղէն գործածելուց և ծխելուց. ամենից շուտ խելացի, հա-

մոզիչ բացատրութիւններով, գրոյցներով: Խիստ արգելումները, սաստումները երբէք չեն օգնում: Մի բանիսի մէջ դրանք առաջացնում են իրենց անելու յամառ ցանկութիւն: Իսկ զգայուն սիրտ ունեցող, լաւ տղայի հոգում այդ սաստումը կարող է աւելորդ կերպով խղճի խայթոցներ արժարծել, եթէ երբ և է պատահար նա զանց առած լինի այդ պատէշը:

Առատ սննդառութիւնը պահանջում է նաև համապատասխան բացօդայ շարժողութիւն. դրանով պահպանւում է տղայի առողջութիւնը և հլը է ստանում ամբարւած կենսական եռանդը: Եւ եթէ այդ միջոցին տղաները աւելի են ազմուէ հանում, գոռում գոչում, քան թէ իսկապէս անհրաժեշտ է, չըպէտք է շտապել իսկոյն և եթ նրանց կանգնեցնելու, քանի որ վայելչութեան սահմանից չեն անցնում և մանաւանդ քանի որ աւելի թոյլերը այդ միջոցին չեն տուժում աւելի ուժեղներից: Եթէ բանը այդտեղ հասնի — հասակաւորների միջամտութիւնը անհրաժեշտ է, մարդասիրութեան վեհ սկզբունքը պաշտպանելու համար:

Շատ կարևոր է ընտելացնել տղաներին որ իրենց մարմինը մաքուր պահեն և պահպանեն, մի բան, որի կարևոր նշանակութիւնը նրանցից շատերը չեն հասկանում.

Կարևոր է նոյնպէս հետեւել որ տղաները բաւականաչափ քնեն: Քունը ահագին նշանակութիւն ունի նաև անցողական, որպէս և մանկական հասակում:

Բայց ամենակարևորն է այնուամենայնիւ սիրտ-յօժար ուշիմ վերաբերմունքը դէպի նրանց հոգեկան

կեանքը և այդ վերաբերմունքից բխող հասկացողութիւնը: Մանաւանդ պէտք է խոյս տալ նրանց ծաղրելուց: Այն, ինչ որ հասակաւորի աչքում կարող է ծաղաշարժ և անմիտ երևալ, տղայի աչքում կարող է շատ լուրջ, կարևոր լինել. իսկ երբեմն էլ այնպէս է լինում, որ առարկան ծիծաղաշարժ է դառնել միայն տղայի շփոթութեան կամ անվարժութեան շնորհիւ, ինքը սակայն իրօք խորին, որոշ նշանակութիւնը ունի:

Ամենից յաճախ, զգացմունքների աշխարհումն է երևան գալիս տղայի սխալ կերպով վերաբերւելը առարկաներին, և այդպիսով նա մի տեսակ կօմիկական կամ նոյն իսկ անբնական տպաւորութիւն է թողնում: Այդտեղ է որ ամենից աւելի պիտի արտայայտուի մայրական համբերութիւնն ու ներողամտութիւնը: Ծաղրը միայն կը ստիպի տղային փակւելու իր ներքին աշխարհի մէջ և վստահութիւնը կորցնելու: Մինչև անպամ ակներև անհեթեթութիւններին պէտք է վերաբերւել մեղմ լրջութեամբ: Իսկ երբ տղան կը հասկանայ իր սխալը կամ թեթեամտութիւնը, բարեմիտ կատակը կարող է արդէն օգտուել լինել:

Տղայի մէջ ծնւում է ինքնուրոյն կերպով գործելու ցանկութիւն, և պէտք է այդ ձգտումը խրախուսել: Թոյլ տէք տղաներին ասել ամենը, ինչ որ սրտումը ունեն, և այնուհետև տեցէք նրանց պատէշներ՝ համաձայն նրանց հակումների և ընդունակութիւնների: Նրանցից շատերի գլխներում վաղ են արթնանում զանազան ծրագիրներ տապալայ գործու-

նէութեան վերաբերմամբ, և այդ մասին զրոյցները կարող են: նպաստել նրանց հասկացողութիւնների պարզաբանելուն և նրանց մէջ աւելի ճշմարիտ հայեացքների կազմակերպելուն, թէ ինչպէս պէտք է վերաբերեն հասարակութեանն ու մարդկութեանը: Կամայ կամայ տղաները կը սկսեն իրենց՝ ապագայ քաղաքացի զգալ: Նրանց մէջ երևան կը գայ մի որոշ յարգանք գէպի իրենց անձը և գիտակցութիւն՝ թէ ինչ մեծ բարոյական նկցուկ է տալիս անձնաւորութեանը պատասխանատուութեան զգացմունքը:

Այն տղաներին, որոնք ցոյց են տալիս առանձին ընդունակութիւն կամ յատուկ հետաքրքրութիւն, պէտք է աշխատել տալ այդ տարիներում մասնագիտութիւն զարգանալու կամ կրթելու հնարաւորութիւն, միայն թէ ի հարկէ այնպէս, որ այդ չը խանգարի կրթութեան և ուսման ընդհանուր ընթացքին:

Եթէ տղայի մէջ երևում է ցրելու, այս ու այն բանով պարագելու հակում,—մի բան, որ յաճախ է պատահում այդ տարիքում,—կամ եթէ տղան ոչ մի յատուկ հետաքրքրութիւն ցոյց չի տալիս, սաստիկ զանգաղամիտ է կամ ծոյլ, շրջապատող հասակաւորները առանձնապէս պարտական են ջանալ նրա կամքը ամրապնդելու, ընտելացնելու որ մի գործով պարագի, մի նպատակի վրա կենտրոնանայ, պարտական են նրան այն տեղը հասցնել, որ նա զգայ այն հոգեկան զարթոնութիւնը, որ առաջանում է բարեխղճօրէն կատարւած աշխատանքից: Իսկ այդ ամենին հասնել կախիկ է միայն համբերութեամբ և զգուշացով: Երբ-

տութիւնը, գիւրագրգռութիւնը: հայհոյանքը բանի պէտք չեն գալ:

Եթէ առհասարակ տղաներին այդ տարիքում շրջապատում է հոգատար, խելօք ուշադրութիւնը, եթէ նրանց ժամանակը լցւած է կանոնաւոր, առողջ պարապմունքներով,—հաստատ յոյս կարելի է ունենալ որ սեռական հասունութեան շրջանը կանցնի նորմալ և աննկատելի կերպով դանազան բնաւորութիւնների համար: Ծնողների և դաստիարակների գլխաւոր հոգսերից մէկը պէտք է լինի այն, որ պահեն պահպանեն տղաներին վատ օրինակներից և վատ, երկակայութիւնը փչացնող գրքերի ընթերցանութիւնից:

Տղաների և աղջիկների ընկերութիւնը—որոշ հրակողութեան ներքոյ—թէ ուսման ժամերին, թէ ազատ միջոցներին, խաղերի, ֆիզիքական վարժութիւնների, զարթոնութիւնների ժամանակ անպայման օգտաւէտ է. ուրիշ սեռի ներկայացուցիչների հետ մերձաւոր ընկալման ամենօրեայ առողջ պայմաններում թոյլ չի տայ որ տղայի ուղեղի մէջ ծնեն զանազան կեղծ, վաւաշոտ և գրգռած պատկերներ և հասկացողութիւններ. բացի այդ, չափազանց ամաչկոտ և «վայրենի» տղաները մի փոքր բժշկւում են իրենց վայրենութիւնից, իսկ չափազանց աշխուժները, կայտառները սովորում են իրենց զսպել աղջիկների ընկերութեան մէջ:

Սեռական կեանքի հարցերին աւելի լաւ է, եթէ հարկը չի ստիպում, ձեռք չը տալ տղաների հետ խօսելու ժամանակ, սեռական բնազդի արթնացման և արագացնելու համար: Ուրիշ բան է, եթէ

16001

նում էք, որ այդ բնագիւղը արդէն զարթնել է և պատ-
րաստ է արտայայտելու կամ արտայայտուում է ոչ ցան-
կալի ձեերով, — այն ժամանակ միջամտութիւնը ծնող-
ների և դաստիարակների սրբազան պարտականու-
թիւնն է. լաւ է նոյնպէս դիմել բժշկի աջակցու-
թեանը: Այդպիսի դէպքերում առանձնապէս կարևոր է
առաջուց միջոցներ ձեռք առնել, որ տղան չենթարկ-
ւի վատ ազդեցութեանը, հոգեպէս կը գայթակղւի,
շփոթութեան մէջ չընկնի տգէտ հայեացքների շնոր-
հիւ պէտք է գործին նայել պարզ աչքով, մտերմա-
բար օգնել տղային, որ իրեն ձեռք առնի:

Ա. Ղ. Զ. Ի. Կ.

Տիկ. Նիկոլէն

Ինցողական հասակը կոչուում է նոյնպէս վճռա-
կան հասակ. նրա վրա սարսափելով է նայում թէ
ընտանիքը և թէ դպրոցը: Ի հարկէ: Սիրելի, հնա-
գանդ, վստահամիտ երեխաների ամբողջ դասարա-
նը կարող է դառնալ յանկարծ յամառ, ծոյլ և ինքնա-
կամ պատանիների մի խմբակ: Այդ տարիքը արտա-
քին և ներքին յեղաշրջման հասակն է, մեծ յեղափո-
խութեան շրջան մարդու թէ ֆիզիքական և թէ հո-
գեկան աշխարհում: Երեխան պատրաստուում է հասա-

կաւոր մարդ դառնալու: Ամբողջ մարմինը կարծես կաղ-
մալուծուում է, ոտներն ու ձեռները չափազանց երկա-
րանում են, և երեխան ուղղակի չը գիտի թէ ինչ անի
նրանց. շորը կախած է ուսերից տոպրակի պէս,
շարժումները անճոռնի են, ամբողջ կազմածքը կրում
է անհաստատութեան. աններդաշնակութեան, փոփո-
խականութեան զրոշմ: Ներքուստ էլ նոյն փոփոխակա-
նութիւնը, աններդաշնակութիւնը, անհաստատութիւ-
նը: Ծնունդ են առնում նոր մտքեր և որ գլխաւորն է,
նոր դպացմունքներ և ձգտումներ. Նախկին շահերը նոր
շահերին է տեղի տալիս, և մեծացող աղջիկը լարած
ուշադրութեամբ, հետաքրքրութեամբ նայում է հաստ-
կաւորների աշխարհի ներսը:

Այդ միջոցին առանձնապէս անհրաժեշտ է որ
շրջապատող հասակաւորները կարեկից, ուշիմ կերպով
վերաբերւեն աղջիկներին: Պէտք է աչքը բաց պահել,
հետեւել նրանց, գիտել, այնպէս սակայն, որ նրանք չը
նկատեն որ իրենց հետևում են:

Առաջները սարսափով, ահ ու դողով էին մտա-
ծում այդ հասակի մասին ֆիզիոլոգիական տեսակէ-
տից, և աղջիկների վրա նայում էին գրեթէ որպէս
հիւանդների վրա: Երբէք չէին խրախուսում, որ աղատ
շարժումներ անեն բացօդեայ, մասնակցեն ֆիզիքական
վարժութիւններին, և աւելի պահում էին տանը հան-
գիստ, «աղջիկներին վայել» դրադմունքներ տալով:
Զարմանալի չէ, որ այդպիսի կրթութիւն ստանա-
լով մանկութեան ժամանակը՝ աղջիկները անցողական
շրջանն էին մտնում սակաւարիւն, նեարգային դրու-

թեան մէջ, որը լատոյ աւելի սաստկանում էր այդ հասակում՝ անմիտ պայմանների շնորհիւ: Դպրոցում այդ աղջիկներին աւելի էին տանջում զանազան նստահեաց պարսպմունքներով, ընտանիքում շրջապատում էին արհեստական հոգատարութեամբ և ներողամիտ էին վերաբերում նրանց ֆիզիքական և հոգեկան թուլութիւններին, մինչդեռ այս տեսակ միջոցները միայն աւելի է նպաստում սակաւարիւնութեան և նեարդայնութեան զարգանալուն: Յայտնի է որ այսպիսի հոգատարութեամբ վերաբերելով մի քանի հիւանդոտ արտայայտութիւններին՝ միմիայն աւելի ենք սաստկացնում նրանց և քչացնում ենք օրգանիսնը, մարմինը: Մի ժամանակ սովորութիւն էր բարձր շրջանում, որ տիկիներն և օրիորդները օրը անց էին կացնում բաղնիքի վրա պառկած, և այդ մօղային հետեւելը այնտեղը հասցրեց, որ այդ տիկիներին և օրիորդներին շատերը գրեթէ չէին կարողանում այլ ևս ոչ նստել, ոչ էլ ման դալ:

Ոչ, եթէ կայ մի հասակ կանանց կեանքի մէջ, երբ մանաւանդ նրանք չը պիտի շատ ուշադրութիւն դարձնեն իրենց ֆիզիքական կացութեան վրա, ականջ դնեն իրենց հիւանդոտ և անախորժ զգացողութիւններին, դա հէնց անցողական հասակն է: Ներշնչեցէք աղջկան որ անհրաժեշտ է նախազգուշութեան մի քանի միջոցներ ձեռք առնել, սովորեցրէք առհասարակ պահել պահպանել առողջութիւնը, և այնուհետեւ թող նրա մտքերը ուրիշ բանով պարսպեն, ոչ թէ շարունակ

իր սեփական անզուգական անձնաւորութեան շուրջը պտույտ դան:

Մեր ժամանակներում սակայն աղջիկների ֆիզիքական կրթութեան մասին ունեցած հայեացքը արդէն բաւականաչափ փոփոխել է, և նրանք սկսել են աւելի բնական և առողջ կեանք վարել: Այժմ ծնողների ու դաստիարակների մտատանջութեան և հոգատարութեան առարկան գլխաւորապէս աճող աղջկայ հոգեկան վիճակն է:

Անցողական հասակում աղջիկներին մէջ սովորաբար ծնւում է պճնասիրութիւն, սնամասրութիւն, դուր գալու ցանկութիւն, կօկետութիւն, և այդ հակումները ցոյց աւող աղջկայ հետ վարելու դժարութիւնը հէնց նրա մէջն է, որ այդ յատկութիւնները շատ սերտ կերպով շաղկապւած են կնոջ բնական յատկութիւններից շատերի հետ, և այլ ևս նրա մէջ, որ մարդիկ երբեմն բոլորովին չեն էլ համարում այդ հակումները թերութիւն, այլ աւելի շուտով առաւելութիւն, կամ յամենայն դէպս բնական, աղջկան սազող յատկութիւն: Այս հայեացքի շնորհիւ աւելի դժարին է կռել այս, քան թէ մնացած թերութիւնների դէմ, օրինակ՝ ստախոսութեան, զողամոլութեան և այլն դէմ, որոնք բոլոր քիչ թէ շատ կարգին ու խելքը գլխին մարդկանց կողմից համարւում են վատ և ամօթալի:

Իմ կարծիքով, երբ կասկած է ծագում թէ ինչպէս պէտք է վերաբերել այս ինչ յատկութեանը և հարկաւոր է արդեօք արժատախիլ անել նրան աղջկայ հոգուց, նախ և առաջ պէտք է քննենք, ինչ ազդեցու-

թիւն ունի այդ հակումը հէնց ինքն կազմակերպւող անձնաւորութեան, նոյնպէս և ուրիշները վրա: Սկսեմք կօկետութիւն: Ից: Եթէ դուր գալու ցանկութիւնը կնոջը ներքի և նոյն իսկ սաղոգ յատկութիւն համարելու լինենք, ապա ի՞նչու կանանցից շատ շատերը չեն կարողանում նայել արհեստով կօկետուհու վրա առանց խորին զգւանքի և ամօթխածութեան զգացմունքի: Առնենք անափառութիւնն ու սլանասիրութիւնը: Մի փոքր որ մտածելու լինենք, անպայման պիտի համաձայնենք, որ եթէ անափառութեանը չը դիմադրենք, նա կարող է բոլորովին գերել կնոջն և աւերել նրա սիրտն ու հոգին: Հազիւ թէ գտնեն այնպիսի ծնողներ, որոնք կամենային, որ իրենց աղջիկը դուրս գար թիթեամբի մի կին:

Այսպիսով կասկած չը կայ որ սլանասիրութիւնն և դուր գալու ցանկութիւնը բոլորովին անմեղ հակումներ չեն: Ուղիղ է, նրանք յատուկ են կանանց բնութեանը, բայց քիչ բնական հակումներ կան ինչ է, որոնց դէմ պէտք է մաքառել, որոնց պէտք է կրթել, ազնւացնել յանուն մարդկային արժանաւորութեան: Եւ անա եթէ ծնողներն ու դաստիարակները կարողանային դպրոցի հետ ձեռք ձեռքի տւած ազնւացնել վերը յիշւած հակումները աղջկայ մէջ, սլանասիրութիւնը դարձնել գեղեցիկ բմբուս, անափառութիւնը՝ աղնի փառասիրութիւն, դուր գալու ցանկութիւնը՝ շրջապատողներին ուրախացնելու և բախտաւորեցնելու ցանկութիւն, որ այնպէս յատուկ է բոլոր լաւ կանանց, — այն ժամանակ այդ բնական հակումները ապագայ կնոջ համար կը

դստնային բարիք և ոչ թէ չարիք:

Սակայն բոլոր աղջիկների մէջ չէ երևում անցողական հասակում կօկետութիւնը, անափառութիւնը և այլն: Աղջիկներից մի քանիսը, այն էլ ոչ տղաները, հէնց այդ հասակում ցոյց են տալիս սառնութիւն, կոշտութիւն, արհամարհանք դէպի իրենց արտաքինը, աչքը ծակող շարժածքներ, չափազանց բնադատական վերաբերմունք դէպի շրջապատողները, մանաւանդ ծնողները, և թշնամական, նոյնիսկ ետ մղող վերաբերմունք դէպի միւս սեռի ներկայացուցիչները: Վայ այն մօրը, որը այնպիսի բարոյական բարձրութեան վրա չի կանգնած, օժտւած չի այնպիսի հոգեկան յատկութիւններով, որ ակամայ յարգանք ներշնչի ու չեղօքացնի ամեն մի այդպիսի բնադատութեան փորձ: Ոչ ոք աշխարհիս երեսին այնպէս անգութ, խստասիրտ կերպով չի դատում, ինչպէս 14—15 տարեկան աղջիկը իր մօրը: Միւս կողմից՝ ոչ ոք և ոչ ոքի աշխարհի երեսին այնպէս չի պաշտում, որպէս կրկին այդ հասակի աղջիկը իր մօրը, եթէ սա կարողանում է նրա քննադատութեանը դիմանալ:

Խիզը մայրը չի սկսի խրատներ կարգալ այդ հասակի աղջկայ գլխին թէ ինչու է թշնամաբար վերաբերում տղաներին, և նոյն իսկ կաշխատի պաշտպանել նրան աւագ քոյրերի և եղբայրների նկատողութիւններից ու ծաղրանքներից: Նա գիտի որ կանցնի մի քանի տարի ու աղջկայ ձեռնն և վարդողութիւնը ինքն ըստ ինքիւն կը լաւանան: Հոգեբանութիւնը հասկացող մայրը նոյնպէս առանձնապէս չի անհան-

գաստանայ, նկատելով այդ հասակի աղջկայ կողմից արտաքին սառնութիւն ու կոշտութիւն դէպի հայրը, եղբայրներ, քոյրերը և գուցէ հէնց դէպի ինքը, մայրը: Այդպիսի մայրը կը տեսնի այն, ինչ որ ուրիշը չի տեսնի. — սառնութեան և կոշտութեան արտաքին կեղեի տակ նա կը նկատի անձնագոհութեան, անհուն սիրոյ կայծեր, ազնիւ ձգտումներ, որոնք չը պիտեն թէ որ կողմը ուղղեն: Մայրը կը հասկանայ, որ այդ ուշացած զարուհի ցրտից կաշկանկւած բողբոջներով՝ աւելի ծաղկաւէտ ու պտղաբեր ամառ է խոստանում, քան թէ վաղաժամ զարուհի, կանացի հրապոյրների իր փառքամ ծաղիկներով, սնափառութեան և դուր զալու արհեստական ջերմութեամբ:

Ի հարկէ մայրերից քչերին անորոշելի կարող է լինել տեսնել աղջկայ արհամարհանքը դէպի իր արտաքինը, բայց այս թերութեան դէմ առհասարակ աւելի հեշտ է լինում մաքառել, քան թէ հակառակի դէմ, այն է՝ սիրունանալու, պճնակելու ախտի դէմ: Դրա փոխարէն այդպիսի աղջիկը սովորաբար աւելի զարգացած է լինում մտաւորապէս, սաստիկ ընթերցասէր և մեծերի լուրջ խօսակցութիւնների մոլի սիրահար: Եւրանի թէ ծնողները կարողանան նրա մտաւոր սովը յագեցնել: Խելօք, սիրող մայրը երբեք թոյլ չի տալ, որ աղջիկը իրենից բաժանուած լինի լուրթեան կամ անվստահութեան պատնէշով. նա միշտ կը համակրի աղջկայ ձգտման դէպի մտաւոր զարգացումը և զգուշութեամբ ուղղութիւն կը տալ այդ ձգտմանը այնպէս, որ աղջկանից դուրս գալ ներդաշնակօրէն զարգացած,

ազնիւ կանացի անձնաւորութիւն:

Աղջիկներից շատերը անցողական շրջանում ունենում են սիրային երազներ, մի քանիսը անմեղ, մանկական, միւսները այնպիսի, որ մեզ կը սարսափեցնեն, — նայելով, խառնածքին, տիմպերամենտին և շրջապատող պայմաններին: Աւելի լաւ է որ մայրը հարց ու փորձ հանի թէ ինչ երազ է տեսել աղջիկը. այդպիսի պարզասրտութիւնը տեղին ու բնական է աւելի շուտ հասակակիցների մէջ:

Բայց եթէ ծնողները նկատեն որ սիրային երազները չափազանց գրաւել են աղջկայ երեքկայութիւնը, մայրը իհարկէ պէտք է միջամտի, բացատրի աղջկան թէ ինչ է նրա մէջ կատարւում: Եւ փառք ու պատիւ այն մօրը, որ կը կարողանայ այդ անել այնպէս, որ միաժամանակ յարգանք ներշնչի դէպի մարդկային կեանքի այդ լաւագոյն գանձը: Պէտք է բացատրել աղջկան, որ նրա մէջ արթնացնող բնագոյր արտայայտութիւն է այն ստեղծագործող ուժի, որ պահպանում է կեանքը երկրիս վրա, որին պարտական է իր ծագումը այն ամեն վեհն ու լաւագոյնը, ինչ որ մարդս ստեղծում է աշխարհիս երեսին: Ստեղծագործելու բնդունակութիւնը կենդանիներին էլ է տրւած, բայց նրանց մօտ նա շատ սահմանափակ է. նրանք կարող են միայն լոյս աշխարհ բերել նոր, իրենց նման էակներ: Դրա տեղ կենդանիները չեն էլ ի հարս գործ դնում աստուածային հուրը, իրենց տրւած կենդանանալ կայծը, ինչպէս որ մարդիկ են անում: Պէտք է գնահատել այդ աստուածային մեծագոյն գան-

ձը և օգտուել նրանից, ինչպէս հարկն է, թէ չէ՝ իշարը
գործածելուց պատիժը նոյնքան մեծ կը լինի, որչափ
մեծ է ինքը այդ գանձը:

Անցողական հասակը յաճախ լինում է փոթորիկ-
ների, լարւած կուր շրջան ծնողների և զաւակների
մէջ: Զարմանալի բան էլ չէ: Մի այդպիսի ահագին
յեղաշրջում հեշտ չի կարող կատարւել: Բայց եթէ ըն-
տանեկան մթնոլորտը միշտ մաքուր է հղել և լցւած է
եղել փոխադարձ սիրոյ և յարգանքի ոգով, եթէ բա-
րիսովորութիւններն են կազմել կրթութեան սաղմը, այդ
փոթորիկները շուտով կը խաղաղւեն, և երեխա-
ները այդ խաղաղութեան շրջանից աւելի խորին և ա-
ւելի գիտակից սէր և խանդաղատանք դուրս կը բե-
րեն դէպի իրենց ծնողները:

ԼԵՒ. ՏՕԼՍՏՈՅԻ

հաւարած

ԸՆՏԻՐ ՄՏԵՆԵՐԸ ԿՐԹՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍ ԻՆ *)

I

Կրթութեան հիմքը կրօնական ուսուցումն է, այ-
սինքն՝ կեանքի իմաստի և կոչման պարզաբանութիւնը:

1. Կրթելու արւեստի հիմքը պիտի այն սկզբուն-
քը կազմի, որը մանաւանդ պէտք է չը մոռանան առա-
ջուց կրթական ծրագիրներ կազմողները, այն է թէ՝
երեխաներին պէտք է կրթել աչքի առաջ ունենալով
մարդկութեան ոչ թէ ներկայ, այլ ապագայ լաւագոյն
կացութիւնը, այսինքն՝ աչքի առաջ ունենալով մարդ-
կութեան զաղափարը և նրա լիակատար կոչումը: Այդ
սկզբունքը չափազանց կարևոր է: Իսկ առհասարակ
ծնողները իրենց երեխաներին այնպէս են կրթում, որ
նրանք պիտանի լինեն ներկայ, թէկուզ և փչացած
աշխարհին: Բայց նրանք պիտի աւելի լաւ կրթեն զա-
ղակներին, որպէս զի այդ ճանապարհով ստեղծեն

*) Քաղաք Լ. Տօլստոյի կազմած «Кругъ чтения»
գրքի «Երեք օր» գլխից: Անստորագիր մտքերը պատ-
կանում են իրեն Լ. Տօլստոյին:

մարդկանց համար ապագայում լաւագոյն կացութիւն:
կոնտ

2. Ապագայ, մեզնից աւելի կատարեալ սերնդին պիտանի մի ժարդ կրթելու համար պէտք է նրան կրթել, աչքի առաջ ունենալով իդէալական ժարդը,—միայն այն ժամանակ մեր սանիկը արժանի կը լինի այն սերունդին, որի հետ ստիպեալ կը լինի ապրելու:

3. Երեխային այն տեղը հասցնել, որ նա գիտակցի աստեածային բնութեան գոյութիւնը իր մէջ, ահա իմ աչքում ծնողների ու դաստիարակների բարձրագոյն պարտականութիւնը:

Չանխնդ

4. Ճշմարիտ կրթութեան նպատակը ոչ թէ միայն այն է, որ ստիպենք ժարդկանց բարի գործեր անեն, այլ և այն, որ դրա մէջ նրանք հաճոյք և ուրախութիւն գտնեն, ոչ թէ միայն ժաքուր լինեն, այլ և սիրեն մաքրութիւնը, ոչ թէ միայն արգարամէտ լինեն, այլ և փափագեն ու ցանկան արդարութիւնը:

Չօն Անտիկին

5. Կրօնական ուսուցումը կրթութեան հիմքն է, մինչդեռ մեր քրիստոնեայ աշխարհում ձեռացնում են, իբր թէ լրջօրեն սովորեցնում են այն, ինչին որ ոչ որ չի հաւատում: Երեխաները սուր աչք ունեն և լաւ են տեսնում ու չեն հաւատում ոչ միայն այն բանին, ինչ որ իրենց սովորեցնում են, այլ և նրանց, ովքեր որ սովորեցնում են:

II

Ճշմարտասիրութիւնը ամեն տեղ, և մանաւանդ կրթութեան մէջ, ամենագլխաւոր պայմանն է:

—

1. Այն կրօնական ուսուցումը, որը իբրեւ կեանքի իմաստի և կոչման պարզաբանութիւն, բաւարարութիւն էր տալիս ժարդկանց մի հազար տարի առաջ, չի կարող գոհացնել մեր ժամանակեայ ժարդկանց: Իսկ երեխաներին այժմ նախ և առաջ սովորեցնում են այն, ինչ որ ժարդկանց ներքին պահանջներին բաւարարութիւն էր տալիս մի հազար տարի առաջ,—դա մի սոսկալի սխալ է:

Երանի թէ կարելի լինէր երեխաներին այնպէս կրթել, որ ամեն անոքոջ բան նրանց համար իսպառ անհասկանալի մնար:

Ասելս այն է, որ երեխաներին չը պէտք է ներշնչել, ինչպէս սովորաբար անում են, թէ ամենաանհաւանական սնահաւատութիւնները իրօք տեղի կարող էին ունենալ: Այդպիսի մտածողութիւն իւրացնելով՝ նրանք ընտելանում են անորոշ ու թերի պատճառաբանութեանը և հասկանալի են համարում անհասկանալին:

Լիստինքերդ

2. Պէտք է երեխաներին հաղորդել միայն այն, ինչ որ նրանք կարող են այնպէս հասկանալ, որ հառաւիյն սոսկեւեղ յետոյ այլ ևս ոչինչ չը կարողանան աւելացնել այդ հասկացողութեան վրա:

3. Ճշմարտասէր եղիք միշտ և մանաւանդ երեխայի հետ: Կատարիք խոստացածդ, այլապէս ստուծեանը կընտելացնես նրան:

Տալմուդ

4. Շատ լաւ կը լինէր քննել այն հարցը, թէ արդեօք վնասակար չէ՞ չափազանց յղկել երեխաներին կըթելու միջոցին: Մենք դեռ շատ քիչ ենք ճանաչում մարդուն, որ կըթելեան գործը չը վստահանանք պատահմունքին, եթէ կարելի է այսպէս ասել: Հաւատացած եմ որ եթէ մեր մանկավարժները կարողանային հասնել իրենց նպատակին, — ուզում եմ ասել՝ եթէ նրանք կտրող լինէին կըթել երեխաներին բոլորովին այնպէս, ի՞նչպէս ուզում են, այդ գէպքում մենք ոչ մի մեծ մարդ չէինք ունենալ: Կեանքում ամենամանհրաժեշտ բանը մեզ ոչ ոք չի սովորեցրել: Հասարակական զբաւրոցներում, ուր բազմաթիւ երեխաներ ոչ թէ միայն սովորում են, այլ և գծութիւն են անում միասին, ուղիղ է՝ չեն կըթելում խնայան էլ շատ բարեպաշտ, «բաղաւալարի», «տաշւած» մարդիկ — լինում են նոյն իսկ բոլորովին փչացողներ, — բայց մեծամասնութեան վրա այդ աղատութիւնը լաւ է ազդում:

Աստուծոյ մի արասցէ, որ մարդ, որի ուսուցիչը ամբողջ բնութիւնն է, դառնայ մի կտոր մեղրամոմ, որի վրա իր մեծապանծ պատկերը գործէր որ և է պրօֆէսոր:

Լիստենբերգ

5. Մի ասիլ դաստիարակողին և մանաւանդ սուրբ, անհերքելի ճշմարտութեան տեղ մի տալ նրան այն,

ինչին դու կամ բոլորովին չես հաւատում, կամ ինչի մէջ գոնէ կասկածում ես: Այդպէս վարելը մեծագոյն յանցանք է:

III

Մանկական հասակը ներշնչման հասակ է: Ամբողջ կըթուլեցնէ բարեւոյ ներշնչումն է:

1. Ներկայումս մարդկանց մեծ մասը միայն ևրեալայում է թէ բրիտանիկութիւն դառնելով՝ քրիստոնէական բարոյականութեանն է հետևում: Իրօք նըրանք միայն հեթանոսական բարոյականութեանն են հետևում և այդ բարոյականութիւնն են իղէալ դարձնում մատաղ սերնդի համար:

2. Երեխաները ամենից աւելի ենթակայ են լինում ներշնչմանը մանկական հասակում: Դատողութիւնները մի հազարերորդը չունեն այն ազդեցութիւնից, որ ունի օրինակը: Ահա թէ ինչու դուր ու ծիծաղաշարժ են այն քարոզները, որ կարդացւում են երեխաների գլխներին, եթէ նրանք բոլորովին հակառակ օրինակներ են տեսնում իրենց աչքի առջև:

3. Երեխայի կրօնը կախած է ծնողների գործելու, ոչ թէ խօսելու եղանակից: Նրանց ներքին և անգիտակից, կենսամուղ իղէալն է ազդում երեխայի հագու վրա. իսկ խօսքերը, խրատները, պատիժները, սաստումները նրա համար ոչ այլ ինչ են, եթէ ոչ կատակերգութիւն, մի որոտմունք. իսկ մեծերի հաւատը նա զգում և հասկանում է բնագոյով:

Երեխան տեսնում է, ինչ ենք իսկապէս, այն բանի

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0262858

1779